

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

De vogels van het Munnikenland en omgeving

J. VAN DER STRAATEN.

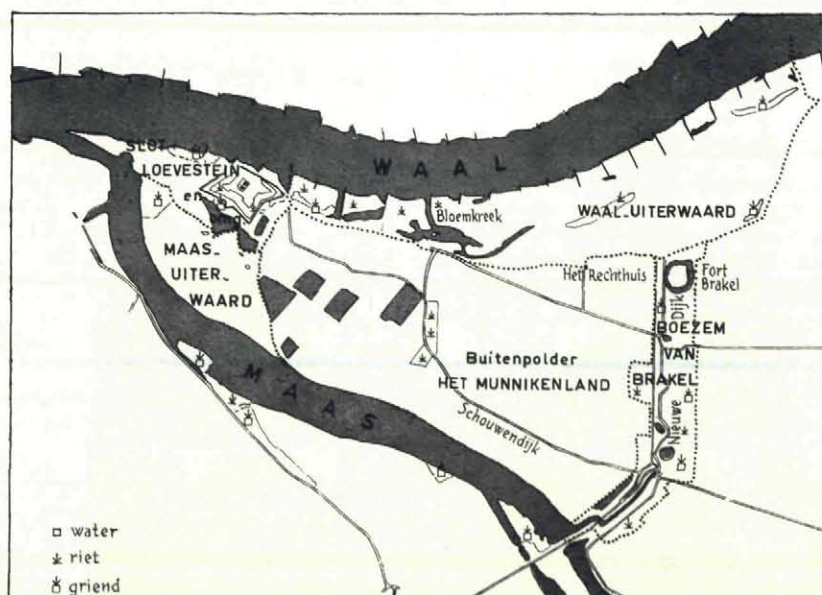
Het Munnikenland is een westelijke buitenpolder van de Bommelerwaard. Het vormt een belangrijk deel van het buitendijkse driehoekige gebied tussen Maas en Waal, daar waar deze rivieren bij het Slot Loevestein tezamen vloeien. In ons onderzoek werd dit gehele gebied betrokken. Zoals op het kaartje is te zien (fig. 1), bestaat het uit vijf, duidelijk verschillende delen: Boezem van Brakel (ten dele binnen de dijk van de Bommelerwaard gelegen), Waaluiterswaard, Maasuiterswaard, Buitenpolder het Munnikenland en Slot Loevestein met directe omgeving.

De Boezem van Brakel is een prachtig boezemgebied, begroeid met een nogal uiteenlopende vegetatie. Er liggen rietvelden, maar

ook schrale stukken met orchideeën en Waterdrieblad. Elk jaar wordt het hele terrein gemaaid, zodat dichtgroeien van de vegetatie zeer langzaam gebeurt. In het noorden van de boezem ligt het Fort Brakel. De Waal- en de Maasuiterswaard zijn in gebruik als hooi- en weiland. In de Waaluiterswaard ligt een oude strang, de Bloemkreek, welke omzoomd wordt door een riet- en griendweldernis. Verder zijn hier en daar nog enkele kleine resten van oude stroomgeulen aanwezig. In de Waaluiterswaard komen bovendien nog rivierduinen met een zeer fraaie vegetatie voor.

De Buitenpolder het Munnikenland is deels in gebruik als akkerland, vooral in het westen en zuidwesten, en als weiland en hooi-

Fig. 1. Kaartje van het gebied van Munnikenland en omgeving.

land. In het westelijk deel liggen enkele kleiputten, ontstaan door kleiwinning ten behoeve van een steenfabriek in Vuren. Ook liggen er nog twee half verlande rietputten. Het Slot Loevestein is omringd door een grotendeels verlande slotgracht en een prachtig glacijs, beplant met hoge meidoornheggen. Ten zuidwesten van het slot liggen enkele kleiputten, die aansluiten bij de slotgracht. Hier liggen ook enkele griendjes. In de meeste winters stroomt vrijwel het gehele gebied onder, aangezien de winterdijk door de Boezem van Brakel loopt. Het slot zelf ligt nogal hoog en blijft vrij van het water, evenals de enige boerderij, die in de polder ligt. Het gehele terrein is ongeveer 600 ha groot.

Over de historische betekenis van het Slot Loevestein kunnen we beter naar de geschiedenisboekjes verwijzen. Wat voor ons interessanter is, is het feit, dat het terrein deel uitmaakte van de Hollandse waterlinie (Atlas van historische Vestingwerken in Nederland). In 1787 werd deze linie verlegd naar de lijn Diefdijk-Asperen-benedenloop

Linge-Gorinchem. Het Munnikenland was hiervan een zuidoostelijk hoekpunt; vandaar ook de rij forten in Vuren, Brakel en Poederooyen. Als zodanig heeft het terrein thans uiteraard geen betekenis meer.

Er zijn plannen om de buitenpolder water-vrij te maken en er tuinbouw te gaan bedrijven. Ook bestaan er plannen om er spaarbekkens in aan te leggen. Gezien de grote natuurwetenschappelijke waarde van het gebied zou een uitvoering van dergelijke plannen uit natuurbeschermingsoogpunt ten zeerste te betreuren zijn. Het gebied is nl. zo rijk aan planten en vogels, dat een bestemming als natuurreservaat zeer gewenst is. Het is dan ook van het grootste belang, dat het gehele gebied door een natuurbeschermingsinstantie in eigendom wordt verworven. Alleen dan bestaat de garantie, dat het beheer niet plotseling in een zg. economischer richting wordt omgebogen, met een vernietigend effect op de huidige flora en fauna. Het terrein kan dan op dezelfde manier worden gebruikt als thans het geval is. Zo wordt in de uiterwaarden praktisch geen

kunstmest gebruikt. Staatsbosbeheer heeft de Boezem van Brakel reeds in beheer als natuurreservaat van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Teneinde een inzicht te krijgen in de avifauna van het gebied werden in 1967, 1968 en 1969 uitgebreide tellingen en inventarisaties verricht. Een honderdtal keren werd het terrein hiervoor bezocht. De broedvogeltellingen werden zowel 's nachts als 's morgens vroeg uitgevoerd. Nachtelijke tellingen zijn m.i. strikt noodzakelijk om werkelijk iets te kunnen zeggen over het broeden van soorten als Kwartelkoning, Roerdomp, Waterral, Porcelainhoen, Sprinkhaanrietzanger e.d. De broedvogelinventarisaties vonden plaats in het seizoen 1968. Ze werden samen met P. Aukes, S. Braaksma, G. de Kroon en G. Slob uitgevoerd. Tevens ontvingen wij nog oude gegevens uit de jaren 1962 t/m 1966 van L. M. J. van de Bergh en A. J. H. Baron van Lynden. Aan de hand van gesprekken met boeren konden nog enkele onregelmatige of voormalige broedvogels vastgesteld worden.

Het totale aantal waargenomen vogelsoorten bedraagt 145. Er werden 67 broedvogelsoorten vastgesteld. Van 8 verdere soorten was het broeden wel waarschijnlijk, maar niet met volledige zekerheid vast te stellen. Voorts hebben drie vogelsoorten voorheen wel in het terrein gebroed, maar doen dit nu niet meer. Aan de hand van deze aantallen valt dus wel te concluderen, dat dit gebied rijk is aan vogels. Als we dan nog zien om welke soorten het gaat, dan wordt onze waardering voor het gebied nog groter. Het neemt te veel ruimte in beslag om alle broedvogelsoorten te bespreken. We zullen ons daarom beperken tot een bespreking van die soorten, die belangrijk zijn voor dit gebied. Men ziet nog wel eens publikaties, waarin het aantal broedparen met een enkel getal wordt weergegeven. Voor

koloniebroeders als Roek, Blauwe reiger e.d. lijkt dit zinvol. Wanneer men echter te maken heeft met andere soorten, wordt hierdoor een onjuiste indruk van exactheid gewekt. Het heeft geen zin om bv. op te geven, dat er in een bepaald gebied 43 Fitissen broeden. Om te beginnen zal men geen 43 nesten gevonden hebben. Men telt zingende mannetjes, maar daarmee komt men niet aan exacte getallen. De opgave van broedparen doen we daarom liever met maxima en minima. Zo wil de opgave „Fuut 9-11 paar” zeggen, dat het minimum 9 is en het maximum 11. Een aantalsopgave van 10 is in feite statistisch minder juist.

In het hele gebied broedden 9-11 paar Futen, waarvan 8-10 in de kleiputten en 1 paar in de Boezem van Brakel. Deze kleiputten zijn ideaal voor Futen; ze broeden er tamelijk ongestoord.

Tot na de oorlog, mogelijk tot in de vijftiger jaren, broedde de Blauwe reiger in enkele paren bij Slot Loevestein, de laatste jaren niet meer. Wel foerageren in het voorjaar veel reigers in het gebied.

Het was nogal moeilijk een goed inzicht te krijgen in de totale populatie van de Roerdomp, aangezien het landschap bij de kleiputten nogal onoverzichtelijk is en er juist daar veel broedgelegenheid is. In de Boezem van Brakel ligt het aantal broedparen op 1-2, voor de kleiputten en de slotgracht op 2-3. In de slotgracht werd een nest gevonden, het was nl. vanaf de kant zichtbaar. In de Boezem van Brakel zat één paartje Woudaapjes, in de rietzoom van een plasje. Bij de slotgracht lokaliseerden we 's nachts nog een territorium. Voor zowel Roerdomp als Woudaapje moet het rivierengebied als belangrijk beschouwd worden.

Tot juli werden 2 paar Wintertalingen gezien. Mogelijk broedden er 1 of 2 paar. Een nest werd niet gevonden, pulli werden niet waargenomen.

Zomertalingen broedden er in 14-19 paren. Een duidelijke voorkeur voor de uiterwaarden kon niet vastgesteld worden. Wel lag de dichtheid in de uiterwaarden iets hoger.

De Slobeend was vertegenwoordigd met 20-26 broedparen. Hiervan zaten er duidelijk meer in de buitenpolder; het gebied rond de kleiputten bleek zeer in trek te zijn. Voor zowel Zomertaling als Slobeend valt op, hoe groot het aantal broedparen in het gebied is. Tafelend en Kuifeend overzomerden in enkele tientallen op de kleiputten. De meeste vogels waren gepaard, terwijl in mei bv. hoofdzakelijk mannetjes gezien werden. Nesten of pulli werden, ondanks naarstig zoeken, niet gevonden.

De Torenvalk was met 3 broedparen aanwezig, 1 in de Boezem van Brakel en 2 bij Loevestein. Samen met de aanwezige uilen geeft dit de vrij hoge dichtheid van meer dan 1 „roofvogel”-paar per 100 ha.

Van de Waterral werden 6 broedparen geteld, 3 in de boezem, 1 in de Waaluiterswaard, 1 in de slotgracht en 1 in een rietput. Deze aantallen werden 's nachts bepaald. In herfst en winter werden regelmatig Waterrallen waargenomen, tijdens elk bezoek verscheidene exemplaren. Zelfs bij vorst van 14°C werden ze nog langs de Waal aangetroffen.

Reeds in 1967 wees ik op het talrijke voorkomen van de Kwartelkoning in dit gebied. Dit jaar was het aantal veel lager, nl. 20. Het is dan ook de vraag of de ruim 100 exemplaren die in 1967 werden aangetroffen, alle als broedvogel aangemerkt dienen te worden. Mogelijk waren hierbij uitgemaaide vogels van elders aanwezig. Maasuiterswaarden en buitenpolder hadden dit jaar de hoogste bezetting.

De Kievit broedde in het gebied met 23-29 paar, waarvan het grootste deel in de buitenpolders op akkerland. Een vijftal nesten werd gevonden.

Van de Watersnip werden 1-3 broedparen geteld in de Boezem van Brakel. Zo gemakkelijk als de Watersnippen in de trektijd waargenomen worden, zo moeilijk is het broeden vast te stellen. Te meer, daar het baltsen ook geregeld door ons wordt waargenomen tijdens de trek op plaatsen, waar ze niet broeden. Door intensief luisteren konden eind mei nog enkele baltsende vogels gehoord worden. Enkele tientallen Watersnippen werden door ons de hele winter gezien, ook bij vorst.

De Grutto was vertegenwoordigd met 19-24 broedparen, waarvan de helft in de buitenpolder en de helft in de uiterwaard.

Van de Tureluur waren er 8-11 broedparen. Hier had de buitenpolder een iets groter aantal dan de uiterwaarden; vooral het gedeelte rondom de kleiputten was nogal in trek.

In de boezem werden totaal 3 nesten van de Zwarte stern gevonden. Boven de kleiputten foerageerden echter regelmatig tientallen exemplaren. Waar deze broedden, werd ons echter niet duidelijk. Het is zeker niet uitgesloten, dat er meer paren in het gebied broedden. Mogelijk ook foerageren Zwarte sterns, die in Vuren broeden, boven de kleiputten.

Houtduif, Holenduif, Tortelduif en Turkse tortel werden alle als broedvogel vastgesteld, de Holenduif met 4-6 paar vooral rondom het slot, de Turkse tortel met 2-3 paar in de boezem. In de buitenpolder staat een grote graansilo, waar 's winters steeds enkele tientallen Turkse tortels foerageren.

In het voorjaar werden in Fort Brakel verse braakballen van de Kerkuil gevonden. Broeden werd niet vastgesteld, hoewel dit niet uitgesloten is. Een deel van het fort is nl. nogal moeilijk toegankelijk.

De Steenuil broedde volgens boeren in één paar bij het Fort Brakel en in één paar bij

het slot in 1967. Afgaande op de beschrijvingen, die de boeren van deze broedgevallen gaven, lijkt broeden in dat jaar zeer wel mogelijk. De soort werd echter in 1968 in het geheel niet gezien.

Twee paar Ransuilen broedden in de Boezem van Brakel. Jongen werden begin juni verscheidene malen gehoord. In de winter werden wel kleine groepjes bij het fort waargenomen.

De Bosuil broedde in 1-2 paar in de buitenpolder. Eén nest werd gevonden in een holle knotwilg.

Volgens de veerman van Woudrichem broedde in 1967 een Groene specht in een hoge boom. Dit broedgeval lijkt zeer wel mogelijk. In 1968 werd de soort niet gezien.

Van de Grote bonte specht werden 3 broedgevallen vastgesteld.

Boven de kleiputten werden de hele zomer foeragerende Oeverzwaluwen waargenomen. Het was ons helaas niet mogelijk een kolonie te lokaliseren. Broedgelegenheid is overvloedig aanwezig.

Het gehele gebied bleek zeer geschikt te zijn voor de Gele kwikstaart: in totaal broedden er 100-120 paren. Vooral de akkers rondom de kleiputten hadden een hoge dichtheid. Uit verschillende onderzoeken kon vastgesteld worden, dat de soort sterke voorkeur heeft voor buitendijkse gronden.

Het Paapje was met 16 paartjes vertegenwoordigd. Deze broedden in de Waaluiterswaard. Door de zeer kruidenrijke vegetatie is dit gebied zeer geschikt voor het Paapje. Als rustpunten worden hier de heiningen gebruikt, die tussen de percelen staan. Verscheidene malen werden in de zomer vele juveniele vogels aangetroffen. Ook deze vogel zal zich alleen kunnen handhaven, als het agrarisch beleid niet wordt gewijzigd.

Van de Sprinkhaanrietzanger werden in totaal 9 broedparen geteld, waarvan 2 in de Waaluiterswaard in een verlande stroomgeul, 5 in de boezem, 1 in een rietput en 1 in de slotgracht.

De Snor kwam met 4 broedparen voor, waarvan 2 in de boezem, 1 in de Waaluiterswaard en 1 in de buitenpolder.

Van de Grote karekiet broedden er 8 paar in het gebied. Nu deze soort in ons land zo sterk achteruitgaat, is het prettig te weten, dat er nog terreinen zijn, waar zij in een flink aantal voorkomt. De ongestoordheid van het terrein speelt hier zeker een rol.

De Matkopmees kwam met 5-8 broedparen voor, hoofdzakelijk rondom het slot en in de boezem. Hij is hier algemener dan Koolmees (4-5 paar) en Pimpelmees (1 paar). De Grauwe gors broedde, met 4-6 paar, uitsluitend in de Waaluiterswaard. Hij gebruikt als zangpost hoofdzakelijk de toppen van zeer hoge Bereklaauwen, die hier veel voorkomen. Deze broedplaats sluit goed aan bij andere broedplaatsen, die we langs de Waal vonden o.a. de Stiftse Waarden bij Tiel en de Winssense Waarden bij Winssen-Ewijk.

Van de Wielewaal broedden 4 paren in de Boezem van Brakel, waarschijnlijk in populieren.

Met de hier behandelde soorten zijn wel de belangrijkste broedvogels van het gebied genoemd. De „normale” soorten als Waterhoen, Bosrietzanger, Kleine karekiet, Gekraagde roodstaart, Graspieper, Boomkruiper, Kauw en Rietgors komen in verschillende dichtheden voor. Het voert echter te ver op deze soorten nader in te gaan.

In de winter is dit gebied misschien nog wel rijker aan vogels dan 's zomers. De Maas, de kleiputten, de Waal en de Bloemkreek herbergen dan duizenden en vaak tienduizenden watervogels. Als dan nog de uiterswaarden of de buitenpolder onder water staan, is het onvoorstelbaar hoeveel vogels

zich hier ophouden en er foerageren. Enkele groepen zullen in het kort besproken worden. De afgeronde aantallen die wij hieronder geven, hebben vnl. betrekking op najaar 1968 en winter 1968/69.

De Wilde eend bracht het normaal tot 500 stuks; in februari liep het aantal op tot 1000-1500. De Bloemkreek, maar ook de buitenpolder is voor deze soort van belang. Bij vorst nemen de aantallen toe.

De Wintertaling kwam met 500-1000 exemplaren voor. Vooral de Bloemkreek is voor deze soort van belang.

Van de Krakeend deden wij enkele waarnemingen van een vijftal eenden.

Van de Smient bedroeg het aantal 300-500. Hij verschijnt vooral later in het seizoen, als het buitenwater hoog is.

De Pijlstaart was met 300-800 exemplaren aanwezig. Hij komt vroeger in het seizoen. Vooral de Bloemkreek is voor deze soort van belang. In januari 1965 waren er 2500 exemplaren.

De Kuifeend was altijd zeer talrijk. Het maximum was 15.000 exemplaren op 26 december 1967. Meestal is een aantal van 4000-5000 stuks wel aanwezig. Dit aantal neemt na januari vrij sterk af. Vooral op de kleiputten en de Maas wordt de soort gezien.

Tussen de Kuifeenden werden, vooral bij vorst, enkele Toppereenden waargenomen. De Tafeleend bood ongeveer hetzelfde beeld als de Kuifeend. De top lag alleen lager (8000 ex.). Eind december waren er ongeveer 5000-6000, die bleven tot eind februari/begin maart.

De Brilduiker werd enkele malen waargenomen.

Van de IJseend zagen wij 2 wijfjes op 8 april 1968.

Van de Grote zeeëend werd 1 exemplaar op 24 januari 1968 waargenomen.

Van Grote zaagbek, Middelste zaagbek en

Nonnetje hangen de aantallen sterk af van de strengheid van de winter. Alleen het Nonnetje kwam van december tot april in enkele tientallen voor.

De Bergeend werd geregeld in enkele exemplaren waargenomen gedurende de winter, uitgezonderd in januari.

Grauwe gans, Kogans en Rietgans waren in kleine aantallen bijna steeds aanwezig vanaf eind december. Als de uiterwaarden en de buitenpolder onder water staan, lopen de aantallen op tot enkele honderden, soms ook veel meer, zoals 2000 Kogansen in december 1966. Door het voorkomen van verscheidene ganzenpleisterplaatsen in de buurt (Haaften, Kil van Hurwenen, Biesbosch, Hardinxveld) vindt, zoals verscheidene malen kon worden vastgesteld, nogal wat onderlinge uitwisseling plaats.

Van de Kleine rietgans werden 36 exemplaren gezien op 8 februari 1967.

Vooral bij hoog buitenwater is het gebied belangrijk voor Knobbelswaan, Wilde zwaan en Kleine zwaan, waarbij de laatste in de meerderheid is. In december komen meestal de eerste exemplaren terwijl in januari/februari de top bereikt wordt. Voor de Kleine zwaan was dit ongeveer 350 exemplaren, die er vele weken verbleven. Voor de Wilde zwaan lag het maximum bij 20 stuks.

De Meerkooit overwintert in zeer grote aantallen. De top werd eind december bereikt met 6000 exemplaren. Meestal zijn er 3000-4500 exemplaren aanwezig vanaf november tot eind februari.

Van de Watersnip werden tijdens de trek tot 200 exemplaren gezien, vooral langs de Waal en bij de kleiputten.

De Poelsnip werd tweemaal waargenomen. Van de Houtsnip werd op 17 november 1968 1 exemplaar gezien.

Voor steltlopers is het gebied overigens minder belangrijk. Als tijdens de voorjaars-trek het water nog hoog staat, worden wel

flinke aantallen waargenomen, voornamelijk Grutto en Kemphaan.

Meeuwen waren vaak in grote aantallen aanwezig. Als de buitenpolder onder water stond waren er 3000-4000 Kapmeeuwen. Zilvermeeuw, Stormmeeuw en Grote mantelmeeuw waren 's winters meestal aanwezig. De Kleine mantelmeeuw werd éénmaal gezien.

De Slechtvalk heeft in dit gebied overwinterd; hij werd vijfmaal waargenomen. Ook 1 Buizerd overwinterde dit jaar, evenals 2 Velduilen, die in maart zelfs baltsten, maar tenslotte toch vertrokken waren.

Over de vegetatie is hier en daar al iets gezegd. Er wordt nog te weinig rekening gehouden met het feit, dat de aspectbepalende vegetatie zeer belangrijk is voor de broedvogels. Behalve ornithologisch is het terrein ook botanisch belangrijk. De Waal- uiterwaarden herbergen een der weinige goede voorbeelden van het Glanshaver-verbond, die Nederland nog rijk is; daarin bevinden zich ook elementen van het Dravik-verbond. Soorten als Oosterse morgenster, Margriet, Veldsalie, Weidekervel, Kruisdistel, Ruige weegbree, Kattedoorn, Cichorei, Ruige leeuwetand, Vogelmelk komen er massaal voor. Het zeer zeldzame Knolribzaad en de Kleine ruit staan langs de Waal, terwijl bij Slot Loevestein de Beemdooievaarsbek voorkomt. Langs de Maas staat Polei, ook een grote zeldzaamheid bij ons. In de rietputten is een prachtige combinatie van Grote boter-

bloem en Bittere veldkers te vinden. De Boezem van Brakel is een overgangsgebied van open water, verlandingszones en schraal rietland met handekenskruiden, Waterdrieblad e.d.

Uit het bovenstaande blijkt wel duidelijk, dat het niet eenvoudig zal zijn een gebied te vinden, dat nog geen reservaat is en dat zulke sterk afwisselende facetten vertoont als dit gebied tussen Maas en Waal. Het is belangrijk als broedterrein van talrijke vogelsoorten en als trek- en overwinteringsgebied van zowel eenden, ganzen als zwanen, terwijl het bovendien een gevarieerde waardevolle vegetatie bezit. Deze hele rijkdom staat of valt echter met het beheer. Als men volop kunstmest gaat strooien en slechte stukjes grond gaat egaliseren, zal de vegetatie daarvan ernstige schade ondervinden en zullen Sprinkhaanrietzanger, Snor, Waterral, Roerdomp, Woudaapje en Kwartelkoning sterk bedreigd worden, allemaal juist soorten, die er in ons gehele land steeds slechter voor komen te staan. Als de buitenpolder watervrij gemaakt wordt om er kassen te bouwen, dan is er zeker een langzame aftakeling te verwachten, wat tot gevolg heeft, dat het waterwild zal verdwijnen. Ganzen, zwanen, Smienten en Pijlstaarten kunnen absoluut niet tegen verontrusting. Het is daarom zeer te hopen, dat het gehele gebied spoedig in handen van een natuurbeschermingsinstantie komt.

Dieren in Zuidelijk Flevoland 1968

J. HAECK.

Nadat in de vorige aflevering is verteld hoe de nieuwe polder Zuidelijk Flevoland in 1968 begroeid raakte en het verspreidingsbeeld van enkele pionierplanten werd getoond (4), is het wellicht aardig ook wat

over de dierlijke pioniers mede te delen. De gegevens over de dieren zijn echter heterogener, en wat er verzameld werd is minder gauw uitgezocht. Toch is deze polder nú actueel, en daarom zijn enkele waarnemin-